

Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic Medical
History Research

e-ISSN: 2822-4949

(Aralık / December 2022) 1/2

İSLAM HUKUKU BAĞLAMINDA TIBBIN GELİŞİM SÜRECİ

The Development Process Of Medicine In The Context Of Islamic Law

ALİ YÜKSEK

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku
Ana Bilim Dalı, Samsun, Türkiye

Assoc. Dr., Ondokuz Mayıs University Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department
of Islamic Law, Samsun, Turkey

ali.yukse@omu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-4817-2576

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi /Received: 26 Kasım 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28 Aralık 2022

Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2022

ATIF/ CITE AS

Yüksek, Ali, "İslam Hukuku Bağlamında Tıbbın Gelişim Süreci" Darüşşifa İslam Tıp Tarihi
Araştırmaları Dergisi, (December/Aralık 2022) 1/2,

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

THE DEVELOPMENT PROCESS OF MEDICINE IN THE CONTEXT OF ISLAMIC LAW

Abstract

People who do not know Islam well enough see it as consisting only of belief in Allah, belief in the Hereafter and worship. They even think that most of the messages in the Qur'an consist of worship and prayers. However the number of messages on this subject is around two hundred. The belief system, social life principles and universal moral understanding of the religion of Islam are complete. Islam regulates interpersonal relations as well as the relations between the person and Allah. The religion of Islam has presented the basic elements necessary for a person to lead a healthy, happy and prosperous life. One of these elements is a healthy life. Because people who do not have good mental and physical health cannot do the demands of Islam properly. Health, one of the most important issues of human life, has been of interest to everyone throughout the history of humanity. Therefore, throughout history, there has never been another branch of science that has attracted as much attention as medicine. The prophets sent by Almighty Allah to humanity were as concerned with the health of themselves and those around them as other people. Basic information about the protection of health and the treatment of diseases is found in the Qur'an and the words of the prophet Muhammad. The words and medical practices of the Prophet Muhammad were compiled. His words and practices in this field are collected in the books called -Tıbbu'n-Nabawi. During the time of the Prophet Muhammad, there were famous doctors in Arabia. The Prophet communicated with them. Haris b. Kelede es-Sakafi and e Ebû Rimse et-Taymi are among the most famous of those doctors. The Prophet always advised his friends who fell ill to be treated, and warned those who were hesitant about it. He emphasized that diseases come from Allah and that Allah sends the cure for every disease to the earth. He even had special recommendations for some diseases. After the death of the Prophet, there were many developments in the science of medicine due to the expansion of the Islamic geography and the meeting of Muslims with different cultures. Medical books of different nations have been translated into Arabic. It was during the Umayyad period that doctors from different nationalities served in the countries of Muslims and small-scale medical schools were opened. During the Abbasid state, many medical books of western origin were translated into Arabic, especially with the efforts of Caliph Harun Reşit. In this period, the activities of establishing hospitals accelerated. Many medical schools and thousands of hospitals were opened. Developments in health and medicine continued in the Seljuk and Ottoman states periods. Hospitals and medical schools, serving with names such as Bimarhane, Bîmâristan, Mâristân, Darüşşifa, Şifâiyye, Dâru't-tıb, Dâru's-sihha, Dâru'l-âfiye Timarhane, increased. Many works have been written in this field. After the Tanzimat, European-style modern medical education and the establishment of a hospital in the field of health and medical services began in the Ottoman state. Bezmi Alem Valide Sultan Gureba foundation hospital, Haydarpaşa Numune Hospital, Gülhane Military Medical Academy, Istanbul Şişli Hamidiye Etfal Hospital are some of them. These hospitals still provide health services today. In this study, we tried to present the relevance of the religion of Islam with health and medicine, the developments in this field in the process of Islamic history and the relationship between Islamic law and medicine.

Keywords: Islamic Law, Medicine, Health, Fiqh.

İSLAM HUKUKU BAĞLAMINDA TIBBIN GELİŞİM SÜRECİ

Öz

İslam dinini yeterince tanımayan çevreler, onu sadece Allah inancı, ahiret inancı ve ibadetlerden ibaret görürler. Hatta Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin büyük kısmının ibadet ve dualardan oluştuğunu zannederler. Oysa bu konuyla ilgili ayet sayısı iki yüz civarındadır. İslam dini inanç sistemi, sosyal yaşama dair temel ilkeleri ve evrensel ahlak anlayışıyla tam teşekküllü bir dindir. O, kişiyle Allah arası ilişkileri düzenlediği gibi kişiler arası ilişkileri de düzenler. İslam dini insanın sağlıklı, mutlu, müreffeh bir hayat sürebilmesi için gerekli temel unsurları sunmuştur. Bu unsurların başında sağlıklı bir yaşam gelmektedir. Zira akıl ve beden sağlığı yerinde olmayan insanlar, İslam'ın gereklerini hakkiyla yapamazlar. İnsan yaşamının en önemli konularından biri olan sağlığın insanlık tarihi boyunca herkesi çok yakından ilgilendirdiği bilinen bir gerçektir. Bu yüzden, tüm tarih sürecinde tıp ilmi kadar ilgi duyulan başka bir ilim dalı olmamıştır. Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği peygamberler de en az diğer insanlar kadar kendilerinin ve çevrelerindeki insanların sağlıklarıyla ilgilenmişlerdir. Sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisiyle ilgili temel

bilgiler Kur'an ve sünnette göze çapmaktadır. Hz. Peygamberden nakledilen söz ve uygulamalar derlenmiş ve "Tıbbu'n-Nebî; Peygamber'in tıbbı" veya "et-Tıbbu'n-Nebevî; Nebevi tıp" olarak adlandırılmıştır. Hazreti Peygamber'in yaşadığı dönemde Arabistan'da meşhur tabipler vardı. Hz. Peygamber onlarla iletişimde bulunmuştur. Hâris b. Kelede es-Sakafi ve Ebû Rimse et-Teymî o tabiplerin en meşhurlarındandır. Hz. Peygamber, her vesileyle hastalandıkları zaman arkadaşlarına tedavi olmalarını tavsiye etmiş, bu konuda tereddüt yaşayanları uyarmıştır. O, hastalıkların Allah'tan geldiğini ve Allah'ın her hastalığın şifasını yeryüzüne indirdiğini vurgulamıştır. Hatta bazı hastalıklar konusunda kendisinin de özel tavsiyeleri olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam topraklarının genişlemesi ve Müslümanların farklı kültürlerle tanışması vesilesiyle tıp ilminde birçok gelişmeler olmuştur. Farklı milletlere ait tıp kitaplarının Arapçaya çevrilmesi, farklı milletten gelen tabiplerin Müslüman beldelerinde hizmet etmesi ve küçük çaplı tıp okullarının açılması Emevîler döneminde gerçekleşmiştir. Abbâsî devleti döneminde, özellikle de Halife Hârûn Reşit'in gayretleriyle batı kaynaklı birçok tıp kitabı Arapçaya çevrildi. Bu süreçte hastane kurma faaliyetleri hızlandı. Bu dönemde birçok tıp medresesi ve binlerce hastane kuruldu. Sağlık ve tıp alanındaki gelişmeler Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devam etti. Bimarhane, Bîmâristan, Mâristân, Darüşşifa, Şifâiyye, Dâru't-tıb, Dâru's-sıhha, Dâru'l-âfiye Tımarhane gibi isimlerle hizmet veren hastanelerle tıp medreseleri genişledi. Bu alanda birçok eser yazıldı. Tanzimat sonrası Osmanlı devletinde sağlık ve tıp hizmetleri alanında batı tarzı modern tıp eğitime ve hastahane yapılanmasına geçildi. Günümüze kadar hizmet veren Bezmi Alem Valide Sultan Gureba vakıf hastanesi, Haydarpaşa Numune Hastanesi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, İstanbul Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi gibi hastane ve tıp fakülteleri kuruldu. Bu çalışmamızda, İslam dininin sağlık ve tıp ile olan alakasını, İslam tarihi sürecinde bu alandaki gelişmeleri ve İslam hukuku tıp ilişkisini sunmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Tıp, Sağlık, Fıkıh.

Giriş

Yüce Allah, insanı kâinatın en değerli varlığı olarak yaratmış¹ ve ona sayısız nimetler vermiştir.² Şüphesiz ki bir insan için nimetlerin en büyüğü akıl ve beden sağlığıdır. İnsanın akıl ve bedeninin uyum içerisinde çalışması onun mutlu bir insan ve iyi bir Müslüman olması için en önemli sebeptir.

İslam dini, insanın yaratılış gayesine uygun bir şekilde yaşayabilmesi için birtakım ilkeler koymuştur. Bu ilkeler doğrultusunda insana bazı şeyleri tavsiye ederken bazı şeyleri de yasaklamıştır. Tüm semavi dinlerde olduğu gibi İslam'ın da temel hedefi insanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmektir. Bir şeyin dinde haram olmasının birçok hikmeti vardır. Bu hikmetler bazen anlaşılabilir bazen de anlaşılabilir. Anlaşılsa dahi onların doğru ve faydalı olduğuna inanmak Müslümanların kulluk görevidir. Mümin inanır ki, Allah'ın yasakladığı bir şeyde insan, toplum veya çevre için bazı zararlar vardır. Bu zararların def edilmesi gerekir. Zira dinde bir zararın def edilmesi, faydanın sağlanmasından daha önce gelir.³ Mesela helal ve haram gıdaların belirlenmesinde başvurulacak temel ilkelere birisi fayda ve zarar kriteridir. Hatta zararı faydasından daha fazlaysa, mesela alkol ve uyuşturucularda olduğu gibi, o madde yine yasaklanmıştır.⁴

İnsanın ibadet, hayır hasenat gibi görevleri yapabilmesi için her şeyden önce onun akıl ve beden sağlığının yerinde olması gerekir. Bu yüzden kişinin sağlığını bozucu her şeyden uzak durması dini bir görevdir. Konuyla alakalı olarak Kur'an-ı Kerim de Yüce Allah "*Kendi ellerinizle kendinizi (sağlığınızı) tehlikeye atmayın*"⁵ buyuruyor. Hz. Peygamber de insanların çoğunun iki

¹ İsra 18/70.

² Nahl, 16/18.

³ Bakara, 2/195; bk. *Mecelle*, md. 19, 20.

⁴ Bakara, 2/219.

⁵ Bakara 2/195.

nimet konusunda gafil olduklarını bildirirken bu iki nimetin sağlık ve boş vakit olduğunu ifade ediyor.⁶ Yine bununla alakalı olarak Hz. Peygamber, hasta olmadan sağlığını, ölüm gelmeden hayatın, ihtiyarlamadan gençliğin, meşguliyetten önce boş vaktin yoksulluğa düşmeden önce servetin kıymetinin bilinmesini tavsiye ediyor.⁷

Hz. Peygamber'in arkadaşları, O'na her konuda sık sık baş vurdukları gibi hastalandıkları zaman da yine O'na giderler ne yapacaklarını sorarlardı. O da arkadaşlarına: "Ey Allah'ın kulları! tabibe gidiniz, tedavi olunuz. Zira Rabbiniz ihtiyarlıktan başka her hastalığın dermanını, şifasını vermiştir" buyurmuştur.⁸ Buradan yola çıkarak sağlıklı bir şekilde yaşamaya gayret etmenin dini bir görev olduğu söylenebilir. Bu bağlamda İslam, insan hayvan ve çevre sağlığı için onlara zarar verebilecek her şeyi yasaklamıştır, Kur'an-ı Kerim'deki alkol ve uyuşturucu kullanımının yasaklanması, leşlerin ve kanın yenmesinin yasaklanması, insanın akıl ve beden sağlığını korumak amacıyla.⁹ Nitekim bu yiyeceklerin sağlığa olan zararı bilimsel verilerle de ispat edilmiştir.¹⁰

Ayrıca temizlik adına ibadetler için şart koşulan abdest ve guslün yerine getirilmesi,¹¹ yemek öncesinde ve sonrasında ellerin yıkanması, dişlerin sık sık temizlenmesi, uzayan tırnakların kesilmesi İslam'ın sağlığa verdiği önemden kaynaklanmaktadır.¹²

Sağlığın korunması ne kadar önem arz ediyorsa hastalanınca tedavi olmak da aynı şekilde önem arz etmektedir. İslam tıp dini değildir. Ancak akıl ve beden sağlığının korunması için dengeli beslenmeye, helal ve temiz olan gıdalarla beslenmeye işaret eder. Bu açıdan İslam tasavvuf anlayışında aşırı yemek veya gereğinden az yemek sakıncalı görülmüştür.¹³ Kur'an-ı Kerim, sağlığa faydalı olan, vitamin değerleri yüksek et, süt, balık gibi gıdaların yanı sıra hurma, üzüm, buğday sarımsak, acur, mercimek, nar, zeytin ve incir gibi meyve, sebze ve tahıllardan söz eder.¹⁴

Sağlığın korunmasına yönelik Hz. Peygamber'in tavsiyelerinden bir tanesi de bir yerde salgın hastalıkların bulunması durumunda insanların, hastalığın bulunduğu yere gitmemeleri, o bölgeye girmemeleri eğer oradalarsa oradan dışarıya çıkmamaları, hastalığı başka alanlara taşımamaları yönündedir.¹⁵ Toplum sağlığının korunması adına da Hz. Peygamber, her kim ki bilgisi olmadığı halde hekimlik yaparsa ve bu sayede bir insanın hastalanmasına veya ölümüne sebep olursa zararlarını tazmin eder, buyurarak sağlık ve tıp bilgisinin önemine ve bu konuda titiz davranılması gerektiğine işaret eder.¹⁶

İslâm Tıp Tarihinin Gelişimi

⁶ Buhârî, "Rikak" 1; Tirmizî, "Zühd" 1; Ahmed b. Hanbel, I/258.

⁷ Buhârî, "Rikak", 3; Fethul-Kebir, 1/203.

⁸ Buhârî, "Tib", 1; Tirmizî, "Tib", 2; Ebû Dâvud, "Tib", 1; İbn Mâce, "Tib", 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/156.

⁹ Nahl 16/125; Maide, 5/90-91; Müddessir 74/4.

¹⁰ Halil Aslangül, "İçkinin Zararları", *DİB Dergisi*, (Ankara, 1964), sy.6, 7, 185; Uğur Evcim, "Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı" *Türkiye Yeşilay dergisi*, (İstanbul, limited ofset), t.y., s5-20; www.google.com/search?source=hp&ei=IR26WrH2Asyis, (erişim tarihi:25.08.2022)

¹¹ Maide 6/6.

¹² Ebû Dâvud, "Tahâret", 29.

¹³ Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, haz. Ma'ruf Zerrik-Ali Abdulhamid Baltacı, (Darul-Hayr, Beyrut, 1993), 459; Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, Trc. Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1999), 123; Öncel Demirdaş, "Riyazet Eğitimi ile Gerçekleşen Manevî Olgunluk", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 1, 2011,79-90, 81.

¹⁴ En'am 6/141; İsrâ 17/91; Vaka 56/28,29; En'am 6/99; Tin 95/1.

¹⁵ Buhârî, "Tib", 30; Müslim, "Selâm", 98.

¹⁶ Ebu Davud, "Diyet", 23; İbn Mâce, "Tıp", 16.

Hız. Peygamber Dönemi

İnsanlığın var oluşundan beri tıp alanının gelişimi kaçınılmaz olmuştur. Hz. Peygamber döneminde hastalıkların o günün şartlarında tedavisi, Hz. Peygamberin hastalıkların tedavi edilmesine teşviki, onun ibadetlerle sağlık arasındaki ilişkiyi açıklaması tıbbın gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹⁷ Tıp, İslam kültür ve medeniyetinin de çok önemli bir bölümünü teşkil eder. Müslümanlar tıba ta ilk zamanlardan beri çok önem vermişler, Müslüman hekimler Kur'an ve sünnetin teşvik ile Mısır, İran, Hindistan ve Yunan kaynaklarından aldıkları tıbbi bilgileri yoğunlaşarak İslam tıp teorilerini oluşturmuşlardır. Bu alanda çağımıza ulaşan kıymetli eserler vermişlerdir.

Hız. Peygamber bir talip olmamakla birlikte temel tıpla alakalı ilkelerden bahsetmiştir özellikle insana ve çevreye zarar verecek unsurlara karşı etrafındakileri uyarmıştır. Mesela günlerde tedavi amaçlı kullanılan dağlama yöntemini yasaklamıştır.¹⁸ Sadece Dağlamanın zorunlu olduğu bazı özel durumlarda zaruret gereği izin vermiştir. Nitekim bir hadisi şerifinde O, *“Şifa üç şey dedir: Bal şerbeti içmek, hacamat yaptırmak ve dağlama yapmak. Ancak ben dağlamayı yasakladım,”* buyurmuştur.¹⁹ Hz. Peygamber, insanlara zarar vermeyen hayvanların öldürülmesini yasaklarken²⁰ ilaç ve tedavi amacıyla hayvanları öldürülmesine, deney olarak kullanılmasına izin vermiştir. Nitekim ilaç yapmak için kurbağa öldürmek isteyen hekime izin vermiştir.²¹

Hız. Peygamber, temiz ve şifalı bitkilerin ilaç olarak kullanılmasını ve onlarla tedavi edilmesini tavsiye ederken, pis ve habis (zararlı ve necis) maddeler ile tedavi yapılmasını yasaklamıştır.²² Nitekim başka bir hadiste de *“Tedavi olunuz. Ancak haram olan şeylerle tedavi olmayınız,”*²³ buyurmuştur. Bu nedenle içki ile tedaviye karşı çıkmış, bu konuda kendisinden izin isteyen bir sahabeyle *“o hastalıktır diyerek”*²⁴ haram olan bir maddeyle tedavi olmayı uygun görmemiştir.

Yine Hz. Peygamber'in cüzzamlı hastalara yaklaşılması konusundaki tavsiyesi bilinen bir gerçektir.²⁵ Kendisine biat etmek isteyen cüzzamlı bir sahabinin uzaktan biatını kabul etmiştir.²⁶ Hz. Peygamber tedavide sade ve kolay yöntemler tercih etmiştir. İnsana rahatsızlık veren ilaçlardan uzak durulmasını tavsiye ederken müşhil ilacı olarak ağrı ve acı veren boğumluca otu yerine sinameki otunu tavsiye etmiştir. Yine o çocukların bademciklerini tedavi için sıkılarak iltihabın boşaltılması yerinde kustu'l-bahri; topalak bitkisini tavsiye etmiştir.²⁷ Ayrıca Hz. Peygamber, hastalara yumuşak davranılmasını, yemek yedirme konusunda zorlamaya gidilmemesini, canının istediği şeylerin ona ikram edilmesini tavsiye etmiştir.²⁸ Yine hastanın iradesine saygı gösterilmesi gerektiğini, hastaya istemediği gıdaların zorla

¹⁷ Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, çev. Zeki Megâmiz, (İstanbul: Üçdal neşriyat, 1976), 3/3.

¹⁸ Ebu Davut, “Tıp”, 7; Tirmizi “Tıp”, 10.

¹⁹ Buharî, “Tıp”, 3; İbni Mâce, “Tıp”, 23.

²⁰ Müslim, Selam 127, 134.

²¹ Ebu Davut, “Tıp”, 11.

²² Ebu Davut, “Tıp”, 11.

²³ Ebu Davut, “Tıp”, 11.

²⁴ Ebu Davut, “Tıp”, 8.

²⁵ Buharî, “Tıp”, 19.

²⁶ İbni Mâce, “Tıp”, 44.

²⁷ Müslim, Musakat, 63; Buharî, “Tıp”, 13.

²⁸ Tirmizî, “Tıp”, 4; İbni Mâce, “Tıp”, 2; Tirmizî, “Tıp”, 27.

yedirilmemesi gerektiğini, hatta ilaçların dahi zorla verilmemesi gerektiğini ifade etmiş, en hayırlı tedavinin buruna ilaç damlatmak, ilacı içmek, kan aldırarak ve bağırsakları boşaltmak olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Hz. Peygamber'in sağlık, tıp ve tedavi konusundaki bu yaklaşımı sebebiyle, Müslümanlar bu konuyu Sünnet telâkki etmişler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da sağlıkla ilgili hadisleri toplamaya özen göstermişlerdir. Buhârî'nin es-Sahîh isimli eserinde tıpla ilgili hadisler müstakil bir bölümde yer almıştır. Daha sonra da bu tür rivayetler, Tıbbü'n-Nebevî ismiyle müstakil kitap haline getirilmiştir.³⁰ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyyûb'un yaralarından kurtulmak için su dökmesi, hastalıkta tedavi usullerinin olduğuna işaret etmiş, dolayısıyla bu ayet,³¹ Müslümanları tedavi usullerine sevk etmiştir. Hz. Peygamber döneminde tabip ünvanını ilk olarak Hâris b. Kelede almıştır.³² Nadr b. Hâris b. Kelede, Damâd İbn Sa'lebe el-Ezdî, Rufâa b. Ebî Rimse et-Teymî, Şemerdil b. Kubâb el-Kâ'bî ve İbn Huzeym, tabip ünvanını alan diğer isimlerdir. Ayrıca Şifâ binti Abdullah el-Kureyşîye ve Rufeyde el-Ensâriyye kadın tabiplerendir.³³

İslâm tarihinde yaralıların tedavisinin yapıldığı ilk sağlık merkezi, Hendek savaşında Eslem kabilesinden Rufeyde el-Ensâriyye'ye ait çadırıdır. Bu çadır ilk seyyar hastane kabul edilebilir.³⁴

Emevîler Döneminde Tıbbın Gelişimi

Muâviye'nin torunu Halid b. Yezîd, kendini ilme adamıştır. İlgilendiği ilim dallarından biri, tıp ilmidir. Hâlid b. Yezîd, Süryanî asıllı Yahudi Mâserceveh'e Ahron b. A'yün'e ait el-Künnaş fi't-Tıbb isimli eserini Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Müslümanlar bu eserle ilk kez Hind tıbbı ile tanışmıştır. Ömer b. Abdülaziz, Şam'daki kütüphanelerde gördüğü bu kitabı, Müslümanların hizmetine sunmuştur.³⁵ Bu dönemde halifelerin hizmetinde bulunan doktorlar bir veya birkaç kitap yazardı. Ayrıca Ömer b. Abdülaziz, Antakyalı doktoru Harran'a getirtip, orada bir tıp okulu kurdu muştur.³⁶

Sasanî hükümdarı II. Şâpûr tarafından kurulan Cündîşâpûr Tıp Okulu, Hz. Peygamber'in doğduğu sıralarda çok önemli bir role sahip olup İslâm tıbbının gelişmesinde büyük önem arz etmiştir. Dört Halife ve Emevîler döneminde Ebü'l-Feth el-Müstefî, İbn Azâl, Ebü'l-Hakem ed-Dımaşkî, Hakem ed-Dımaşkî, İsa b. Hakem ed-Dımaşkî, Mâserceveyh el-Basrî, Tezâyuk, Abdülmelik b. Ebcer, Zeyneb et-Tabîbe bu dönem doktorlarındandır.

İslâm'da bina şeklinde kurulan ilk hastane, Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik tarafından 88/707 yılında kurulan ve daha çok cüzzamlı hastaların tedavi edildiği hastanedir.³⁷

Abbâsîler Döneminde Tıbbın Gelişimi

Bu dönemde Buhtîşû ailesi sürekli Bağdat'ta kalarak tıpla ilgilenmiş, bu aileden Buhtîşû b. Curcis, Cibrâil b. Buhtîşû, Yahyâ b. Buhtîşû, Buhtîşû b. Cibrâil, Cibrâil b. Ubeydullah b.

²⁹ Tirmizî, "Tıp", 9.

³⁰ Ali Bakkal, "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", Urfa: *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013) 18/ 30, 14.

³¹ Sâd, 38/42.

³² Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 215.

³³ Ahmet Ağrakça, *İslâm Tıp Tarihi (Başlangıçtan VII. /XIII. Yüzyıla Kadar)*, (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2004), 83-84.

³⁴ Arslan Terzioğlu, "Bimâristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları 1992), 6/164.

³⁵ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 6/ 276.

³⁶ Bakkal, "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi", 16.

³⁷ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3/ 381.

Buhtîşû, Ubeydullah b. Cibrâîl, sarayda ve Bağdat hastanelerinde hekimlik görevi yapmış ve 15 kadar tıp ile ilgili eser kaleme almışlardır.³⁸ Ayrıca Yuhannâ (Yahyâ) b. Mâseveyh (ö.243/857), Sabur b. Sehl el-Kevsec (ö.255/868), Filozof el-Kindi (ö.256/870), Huneyn b. İshâk (ö. 264/877), İshâk b. Huneyn (ö.298/910), Sâbit b. Kurre (ö.288/901), Sinân b. Sâbit (ö.331/943), Sâbit b. Sinan (ö.363/974) gibi mütercimler, bu alanda özgün çalışmalarla tıp alanında hizmet etmişlerdir.³⁹

VIII. ve IX. yüzyıllarda yetişen en önemli hekim, Ali b. Rebbân et-Taberî'dir. (ö.247/861). O, 850 yılında Firdevsü'l-Hikme isimli bir tıp kitabı yazmıştır. Geniş hacimli bu kitap, teşhis, tedavi ve tedavi usûlleri ile ilgilidir. O ayrıca tıp ile ilgili 12 eser kaleme almıştır.⁴⁰ Hârûn Reşid tarafından saray doktoru olarak görevlendirilen Sâbit b. Kurre, (ö.835-902) kızıl ve kızamık hastalıklarını ilk olarak keşfeden doktordur. İslâm tıbbı, Taberî'nin talebelerinden Zekeriyâ er-Râzî, (865-925) İbn Sinâ'dan sonra ikinci tabip olarak kabul edilmiştir.⁴¹ Ali İbnü'l-Abbas el-Mecûsî, (ö.982 veya 995) tıpta, Râzî ve İbn Sînâ düzeyinde şöhret bulmuş, tıpla ilgili altı eser yazmıştır. Tüm zamanın en meşhur tabibi İbn Sînâ, bilimin her sahasında önemli eserler vermiş, daha çok felsefe ve tıpta dünya çapında şöhret bulmuştur. el-Kanûn fi't-Tıb, onun en önemli eseridir. Bu eserin etkisi, her yerde yüzyıllarca devam etmiştir. İbn Sînâ'ya ait tıpla ilgili 41 eser daha vardır.⁴² Ebû Hanîfe ed-Dîneverî (ö.282/895), Luka el-Bealbekî (ö.300/912), Ebû Bekr Rabî b. Ahmed, Ali b. İsâ el-Kehhâl (ö.430/1039), İbn Butlân el-Muhtâr (ö.458/1066), Saîd b. Hibetullah el-Bağdadî (ö. 495/1101), Emînüddevele İbnü't-Tilmîz (ö.560/1165), Yahya b. İsa b. Ali b. Cezle (629/1231), Abdllatif el-Bağdâdî (ö.629/1231), Mühezzebüddîh Abdürrahim b. Ali ed-Dahvar (ö.628/1230), Reşiduddîn es-Sûrî (ö.639/1241), Bedruddîn el-Bealbekî (ö.675/1276), İbnü'n-Nefis (ö.675/1276) ve İbn Ebî Useybia (ö.668/1270) eseriyle İslâm tıbbını geliştirdiler ve yükselttiler. Abbasîler döneminin sonuna kadar İslam dünyasında tıpla ilgili 1000 civarında eser yazılmıştır.

Hârûn Reşid zamanından itibaren İslâm dünyasında tabiplerin sayısı gittikçe artmıştır. Bir hasta bu dönemde ameliyat esnasında ölünce, tabiplerden icazet şartı aranmış, icazet sahibi olmayan kişiler, tabiplik görevinden men edilmiştir.⁴³

Abbâsîler döneminde ilk hastaneyi yapan Hârûn Reşid'dir.⁴⁴ Medreseleşme döneminde tıp bölümü açılmaya başlamış, sonra müstakil tıp medreseleri kurulmuştur. Yine bu dönemde Bağdat'da, hastaneler üstün bir seviyeye gelmiştir.⁴⁵ Köy ve hapishanelere seyyar sağlık hizmetleri sunulmuştur.⁴⁶ Vezir İbn Fûrât, memurlarının ücretsiz muayene ve tedavileri için 923 yılında Bağdat'ta bir poliklinik tesis etmiştir.⁴⁷ Tıp ve tıp öğrencilerine maddi ve manevi destek verilmiştir.

Mısır'da kurulan ilk hastane, ise İbn Tolûn'un yoksullar için kurduğu hastanedir. Eczane de hastanenin arkasına kurulmuştur. el-Meğâfir, Mâristân-ı Kâfûr, H. el-Mansûrî, el-Müeyyedî hastaneleri burada kurulan diğer hastanelerdir. Salahaddîn-i Eyyûbî, Mısır ve Kahire'de iki ayrı

³⁸ Mahmut Kaya, "Buhtîşû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları 1992), 6/378.

³⁹ Ağırakça, *İslâm Tıp Tarihi*, 105-138.

⁴⁰ Bayrakdar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, s 215, 263.

⁴¹ Bayrakdar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, 224.

⁴² Ağırakça, *İslâm Tıp Tarihi*, 226.

⁴³ Will Durant, *İslâm Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman 1001 Temel Eser, (İstanbul: Tuba kitabevi, ty), 106.

⁴⁴ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3/382.

⁴⁵ Sigrîd Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, çev. Servet Sezgin, İstanbul: Kitap yurdu, 1975, 151.

⁴⁶ R.A. Kern, "Mescid", *İslâm Ansiklopedisi*, 7/ 60.

⁴⁷ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 151.

hastane kurmuştur.⁴⁸ Hicrî dördüncü asrın başlarında Mekke ve Medîne’de de birer hastane inşa olunmuştur.⁴⁹

Selçuklular birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da çok ciddi başarılar elde etmişlerdir. Gerek hekim yetiştirmek gerek hastane kurmak gerekse ilaç üretimi açısından birçok başarıya imza atmışlardır. Selçuklularda sağlık hizmetleri genellikle Bîmâristan, Darüşşifa, Mâristân, Şifâiyye, Dâru’t-tıb, Dâru’s-sihha, Dâru’l-âfiye ve Kervansaraylar gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Tıp eğitimi medreselerden ziyade Bîmâristan ve Darüşşifa gibi müesseselerde yapılmaktaydı. Tüm İslâm ülkelerinde olduğu gibi Selçuklularda da ırk, din ve mezhep ayırımı yapılmadan hastalar ücretsiz tedavi edilirdi. Her hastalık için hastanelerde ayrı bir bölüm mevcuttu. Hastanelerde tıp eğitimi ile beraber eczacılık dersleri verilirdi.⁵¹ Bu merkezlerde birçok tabip yetişmiş ve kıymetli eserler de kaleme alınmıştır.⁵² Huneyn b. İshâk’ın Kitâbü’l-Mesâ’il fi’l-Tıbb ve Medhal fi’l-Tıbb adlı eserleri, İbn Sînâ’nın el-Kânûn fi’l-Tıbb’ı, Ebû Bekr er-Râzî’nin et-Tıbbü’l-Mansûrî ve el-Hâvî isimli kitapları bu dönemde tıp medreselerinde okutulan bazı önemli kitaplardandır.⁵³

Salgın hastalıklara karşı da büyük mücadele veren Selçuklular özellikle cüzzam, civan, çiçek hastalığı, veba, felç ve verem gibi hastalıklarla uğraşarak büyük başarılar sergilemişlerdir. Şehir merkezlerinde olduğu gibi Kervansaraylarda da yolculara ücretsiz hizmet veren seyyar hekimler görev yapmışlardır. Ayrıca Melikşah’ın torunu Sultan Mahmud, seyyar hastaneyi ordusu için kurdurmuştu.⁵⁴

Bu dönemde özellikle Nişabur, İsfahan, Halep, Bağdat, Konya, Kayseri, Amasya, Çankırı ve Erzurum gibi şehirler sağlık merkezleri olarak ünlenmişlerdir. Selçuklular döneminde müzikle tedavi yöntemleri de dikkat çekici bir başarıdır. Mesela Nurettin hastanesi, Gevher Nesibe Hatun Hastanelerinde müzikle tedavi yapılmaktaydı. Amasya’daki Darü’ş-şifa da ise müzikle beraber su sesinden de ruhsal hastalıklar için yararlanılmıştır.⁵⁵

Batılılaşma öncesi Osmanlı coğrafyasındaki hastanelerdeki tıbbi uygulamalar ve tıp eğitimi, Selçuklu devletinin bir benzeri şeklinde tezahür etmiştir.⁵⁶ Bîmârhaneler, Darüşşifalar, Timarhaneler gibi isimlerle sağlık kuruluşları devam edegelmiştir. Personeli ise cerrah, hekim ve eczacılar olmuştur. Bu dönemde sağlık hizmetleri büyük oranda vakıflar desteğiyle gerçekleşmiştir.⁵⁷

Bu erken dönemde 1399’da Bursa da I. Beyazıt Darüşşifası, 1470’te Fatih sultan Mehmet’in yaptırdığı Darüşşifa hastanesi, 1494’te Edirne’deki ikinci Beyazıt tarafına yapılan Darüşşifa, 1539’da Hürrem Sultan’ın yaptırdığı İstanbul’daki Haseki Darüşşifa Hastanesi, 1557’de Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Süleymaniye Darüşşifası ile 17. yüzyılda

⁴⁸ Kern, "Mescid", *İslâm Ansiklopedisi*, 7/60.

⁴⁹ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3/383.

⁵⁰ Yasemin Aydınoğlu, Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri, (Konya: Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), 3.

⁵¹ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3/385.

⁵² Muharrem Kesik, "Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi," *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 71 (2020/1): 115; Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara 2014, 2.

⁵³ Terzioğlu, "Bîmâristan", 6/170.

⁵⁴ Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 3/385.

⁵⁵ Sezer Erer-Elif Atıcı, "Selçuklular’da ve Osmanlılar’da Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", (*Bursa: Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36/1, 2010), 31; Kesik, "Selçuklular’da Sağlık," 115, 118

⁵⁶ O. Bolak, *Hastanelerimiz*, (İstanbul: Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, 1950), 31.

⁵⁷ N. Fişek, *Türkiye’de Sağlık Devrimi*, Mimarlık Fakültesi, (9-10) 1971, 9, 10.

Sultanahmet tarafına yaptırılan Darüşşifa söz konusu dönemin en gözde sağlık kuruluşlarından olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde XVII. yüzyılın ortalarına kadar her yerde hastanelerin kurulmasına büyük önem verilirdi. 1587 yılında Avusturya İmparatoru II. Rudolf elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'a gelen eczacı Reinhald Lubenau'ya ait hatıratında, İstanbul'da 150-300 hasta yatağı kapasiteli 110 hastane olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

1789'da III. Selim'in tahta geçmesi ile beraber Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinin de başladığı dönem olarak kabul edilir. Bu süreçte batı tarzı hastaneler ve tıp eğitimi görülmektedir. Osmanlı'da ilk modern tarzda yapılan hastane 1799 yılındaki Levent çiftliği hastanesidir. Ancak bu hastane, çok geçmeden yeniçeri askerleri tarafından yakılmıştır.⁵⁹

1806 yılında III. Selim tarafından açılan Deniz Tıp Okulu da Osmanlı'da alanında ilk modern tıp eğitimi veren kurum olmuştur. Burada bir başhekim, cerrah ve yardımcıları, diş hekimi görevlendirilmiştir. Bu kurumun öğrencileri haftada birkaç gün şehir merkezindeki Darüşşifalarda staj yapmaktaydı. Bu dönemin en önemli hadiselerinden biri de Avrupa'da yayınlanmış olan önemli tıp kitapları ve dergilerinin Türkçe'ye tercüme edilerek tıp eğitimi veren merkezlere kazanılmış olmasıdır. Ayrıca ilk tıbbi araç ve gereçler de batıdan bu dönemde Osmanlı'ya girmiştir. Tıp öğrencilerinin kadavra üzerinde eğitimleri de yine bu dönemde görülmüştür.⁶⁰ III. Selim'in tahttan indirilmesi ile beraber yavaşlayan tıp eğitimi ve hizmetleri II. Mahmut döneminde yeniden hız kazanmış ve 1827 yılında Şehzadebaşı'nda Tulumbacıbaşı Konağında Mekteb-i Tıbbiye açılmıştır.⁶¹ İlk açıldığı yıllarda hocalarının İtalyan olması sebebiyle İtalyanca eğitim veren bu kurum, daha sonraları Avusturyalı doktorların davet edilmesi ile Almanca eğitim vermiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın muhtelif semtlerinde sağlık hizmeti sunan hastane ve sağlık ocakları bulunmaktaydı.⁶²

Sağlık ve tıp hizmeti alanındaki önemli gelişmelerden biri de Tanzimat sonrasına denk gelen yeniliklerdir. Özellikle 1826'daki İstanbul'da ortaya çıkan şiddetli kolera salgınının akabinde yetersizlikler yaşayan hükümet kendini sağlık konusunda gözden geçirmeye mecbur olmuştur.⁶³ Bu dönemde 1843'de Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmi Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılan Bezmi Âlem Valide Sultan Gureba Vakıf Hastanesi batıda geçerli olan tıp anlayışına uygun bir şekilde düzenlenmiştir.⁶⁴ Bunu 1856 yılında ünlü hemşire Florence Nightingale'in çalışmalarıyla açılan Haydarpaşa Askeri Hastanesi, 1898 yılında İstanbul Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi, bugünkü adı Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Haydarpaşa Numune Hastaneleri olan ve özü Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye olan hastane en çok göze çarpan sağlık kuruluşlarıdır.⁶⁵

İslam Hukuku Sağlık İlişkisi

14 Asırlık bir geçmişe dayanan İslam hukukunu diğer hukuk sistemlerinden ayıran en temel hususlardan biri, İslam hukukunun her zaman ve her mekanda aynı ilkelerle var olmasıdır.

⁵⁸ Terzioğlu, "Bimâristan", 6/174.

⁵⁹ S. J. Shaw, *Between old New*. Harvard Üniversitesi press, (Cambridge, 1971), 131.

⁶⁰ Shaw, *Between Old and New*, 165.

⁶¹ I. A. Gövde, *Resimli Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul. 1947 -1954, 995.

⁶² B. Şehsuvaroğlu, *Bimâristan, Ansiklopediyi of İslam (I)* (London, 1960), 1226.

⁶³ I. K. Gürkan, *Gureba Hastanesi Tarihçesi*, (İstanbul Üniversitesi yy. 1967), 12.

⁶⁴ Gürkan, *Gureba Hastanesi*, 31.

⁶⁵ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", (*Ankara: ODTÜ MFD*, 1988), (8,2), 123-142.

Bu açıdan değerlendirildiği zaman hukuk tarihinde en orijinal hukuk sisteminin İslam hukuku olduğu söylenilebilir. Bu durumu Yüce Allah, “Allah’ın sözlerinde asla değişme yoktur” sözüyle ifade etmiştir.⁶⁶

Tüm ilahi kaynaklı dinler, içerdiği hükümler ile insanlara faydalı olmayı ve onları tüm zararlardan kurumayı vadetmiştir. Ancak bir dinin ahlak anlayışı, hukuk sistemi dünyevi yaptırımlarla güçlendirilmediği takdirde o söylemler havada kalacaktır. Bu açıdan İslam hukukunun ahlakî ve hukukî konulardaki ilkeleri cezaî müeyyidelerle desteklendiği için kişi ve toplum üzerinde daha etkili olmuştur.⁶⁷

İslam hukuku, insan ve çevre arasında merhamet ve adalete dayanan bir ilişkiyi vurgular. Dinin temel ilkelerinden birisi, zarara karşılık zarar verilmemesi durumudur.⁶⁸ Bu ilke, insanların dünyevî ve uhrevî maslahatlarını temin için kurulmuştur. Yine bu gayeye matuf olarak İslam’daki “Bir zararı bertaraf etmenin bir faydayı celb etmekten daha önde olduğu” ilkesi⁶⁹ İslam hukuku kitaplarının temel ilkelerindedir. İnsana yönelik bu maslahat anlayışı, kişinin aklî, ruhî ve bedenî hatta malî varlığına yönelik tüm tehditleri önleyici hükümleri içerir. Dolayısıyla İslam hukukunda emredilen ve yasaklanan şeyler, insanı kötülüklerden korumak, dünyevî ve uhrevî mutluluğa ulaştırmak amacını güder. İslam’daki bazı yasakların hikmetini kişi anlamasa bile bir Mü’min bunun kendi menfaati için olduğuna inanır. Böylece farkında olarak veya olmayarak kötülüklerden korunmuş olur. İslam hukuku bünyesinde yasak olan ve dünyevî cezaları öngören çeşitli suçlar, insanın canına, malına, inancına, nesline ve aklına zarar veren suçlardır. Toplum ve bireyi korumak, fesadın önüne geçmek Şâri’nin temel amaçlarındandır. İşte bu zararları bertaraf etme ve ona giden yolları kapatma ilkesine İslam hukukunda “Sedd-i Zerâi ilkesi denir.⁷⁰ Bu ilke, kötülükler giden yolları, o kötülüğe düşmeden önlemeyi hedefler. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim de birçok ayet vardır. İşte Kur’an-ı Kerim’deki: “Zinaya yaklaşmayın çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”⁷¹ “Mallarımızı aradığımızda batıl yollarla yemeyin.”⁷² “Ey insanlar içki kumar, putlar ve fal okları muhakkak ki şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan sakının ki mutluluğa eresiniz.”⁷³

İslam hukuku bağlamında insana ait değerler önem sırasına göre üçe ayrılmıştır. Bunlardan birincisi İslam hukukunda Zaruriyyât olarak isimlendirilen bölümdür. Bu bölüm, insanın ve toplumun varlığını, dirlik ve düzenini, temel hak ve değerlerini himaye etmeyi içerir. Dolayısıyla bu ilkenin, kişinin can, mal, nesil, akıl ve din varlığını ve değerlerini korumaya yönelik olduğu söylenir. İnsan sağlığının korunması zaruri bir durumdur. Onu ortadan kaldıracak her türlü tehlike bertaraf edilir. Ona tecavüz durumunda cezaî müeyyide uygulanır.⁷⁴

İkinci kısım, Hâciyyat bölümüdür. Bu bölüm, zaruriyyat derecesinde olmamakla beraber kişisel ve toplumsal hayatın huzurlu ve mutlu bir şekilde yürüyebilmesi, kişinin sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli olan ve bunları temin eden faydaları içerir. Kişinin seyahat

⁶⁶ Yunus 10/64.

⁶⁷ Mustafa Türkan, “Makâsîdüş-Şerîa ile İlgili Eserlerde Zarûriyyâtın Tertibi Sorunu”, *Çorum: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1018), 17/439 – 460.

⁶⁸ Mecelle, md. 30.

⁶⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay. 2003), 28/79-94.

⁷⁰ İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvafaqât*, (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr bin Hasan Âlü Selmân), (Huber, 1997), II/79-82.

⁷¹ İsrâ 17/32.

⁷² Nisa 4/29.

⁷³ Bakara 2/185.

⁷⁴ Heyet, *Diyanet İşleri Başkanlığı İlmihali, İslam ve Toplum*, (Ankara, Özgür matbaacılık, 2006), 2/306; Ahmet Yaman, “Fıkah Ahlak İlişkisi”, (*Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 2008), 9/87-118

etmesi, alışveriş yapması, evlenmesi ve gerektiğinde boşanabilmesi, sosyal hayatta insani ilişkiler bağlamındaki ihtiyaç ve değerleridir.

Üçüncü bölüm ise, insan hayatını kolaylaştıran, güzelleştiren insana mutluluk sağlayan, insanlar arası ilişkileri nezaket ilkelerine göre düzenleyen bölümdür. İnsan ihtiyaçlarına yönelik bu üç kısma baktığımız zaman insanın akıl, beden ve ruh sağlığının korunmasının, o yönde ihtiyaçlarının temin edilmesinin, kişinin kendi ve çevresiyle barışık bir şekilde sağlıklı ve mutlu olmasının hedeflendiği görülmektedir. İslam, insana yönelik bu koruma kollama, ihtiyaçlarını giderme, insanı mutlu etme gibi hususlarda gerekli hukuk ilkelerini koymuştur. Bu ilkeler belirli bir zaman ve coğrafyayla da sınırlı değildir.⁷⁵

Sonuç

İslam dini, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu hedeflemiş, bu uğurda tedbir ve önerilerde bulunmuştur. Bir insanın mutluluğunda akıl, beden ve ruh sağlığının yerinde olması tartışılmazdır. İslâm'ın öngördüğü maddi ve manevi görevlerin hakkıyla yerine getirmesi buna bağlıdır. Vahiy de akıl ve ruh sağlığı yerinde olan insanları muhatap almıştır. Kur'an ve sünnette sağlığın korunması, hasta olduğunda tedavi olunması vurgulanmıştır. Hz. Peygamber hastaları tedavi için tabiplere yönlendirmiş, hastalığın ve şifanın Allah'tan olduğunu belirterek şifanın aranmasını tavsiye etmiştir. Bizzat kendisi de bazı hastalıklar konusunda tedavi amaçlı tavsiyelerde bulunmuştur. Ayrıca Peygamberin, hastalıkların günahlara kefarete olması, çaresi bulunamayan hastalıklar sebebiyle hayatın kaybedilmesi durumunda kişinin şehitlik mertebesine ulaşılacağını belirtmesi hastaların ahiret hayatına yönelik manevi morallerini yükseltmiştir. Asr-ı saadet döneminde meşhur tabiplerin varlığı bilinmektedir. Hz. Peygamber çevresindeki tabiplerle istişarelerde bulunmuş, hastaları onlara yönlendirmiştir. Hz. Peygamber, Medine'de Hendek savaşında, yaralananları tedavi etmek amacıyla çadırlar kurdurmuş ve buralarda hanım sahabileri görevlendirmiştir. Buradan yola çıkarak İslam alimleri, tıp ve eczacılığın eğitim-öğretim ve hizmetlerini farz-ı kifaye kapsamında görmüşlerdir.

İslam coğrafyasının fetihlerle genişlemesi farklı millet ve kültürden insanların İslam'a girmesiyle birlikte Müslümanlar tıp konusunda yeni bilgi ve uygulamalara kavuşmuşlar, farklı dillerdeki tıp kitaplarını Arapçaya çevirmişler, bu bilgilerin öğretimi amacıyla tıp okulları açmışlardır. Hemen her tıp okulunun yanında da hastalara sağlık hizmeti sunan düzenli hastaneler kurmuşlardır.

Hicri beşinci asra gelindiğinde Müslüman âlimlerin yazmış oldukları tıp kitapları batı üniversitelerinde asırlarca okutulmuştur. Bunlar arasında Huneyn b. İshâk, Sâbit b. Kurre, Ebû Bekr er-Râzî, Ali b. Abbas el-Mecûsî, İbnü'l-Cezzâr ve İbn Sînâ gibi âlimler ve oldukça şöhret bulmuştur. Müslüman bilginler, başarılı ve zengin çalışmalarlarıyla XVIII. yüzyılın sonuna kadar adeta Batılıları kendilerine hayran bırakmışlardır. Modern tıbbın oldukça geliştiği günümüzde, tarihimizdeki zengin tıp ve sağlık kültürünün ülkemizdeki tıp fakültelerinde okutulması, geçmişin başarılı uygulamalarının alternatif tıp adıyla uygulanması yerinde olacaktır.

⁷⁵ Abdulkadir Udeh, Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşeri Hukuk, Çvr. Ruhi Özcan ve Ali Şafak, (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990, 1/26.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet. *İslâm Tıp Tarihi (Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2004.
- Aslangül, Halil. "İçkinin Zararları", *DİB Dergisi*, sy.6, Ankara, 1964.
- Aydinoğlu, Yasemin. *Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri*, Konya: Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bakkal, Ali. "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", Urfa: *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013.
- Bayraktar, Mehmet. *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Cantay, Gönül. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara 2014.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yay. 2003.
- Durant, Wil. *İslâm Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: Tuba kitabevi, ty.
- Fişek, N. *Türkiye'de Sağlık Devrimi*, Mimarlık Fakültesi.
- Gövde, I. A. *Resimli Lügat ve Ansiklopedi, İstanbul*. 1947-1954.
- Gürkan, I. K. *Gureba Hastanesi Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi yy. 1967.
- Heyet, *Diyanet İşleri Başkanlığı İlmihali*, İslam ve Toplum, Ankara, Özgür matbaacılık, 2006, 2/306; Ahmet Yaman, "Fıkıh Ahlak İlişkisi", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 2008.
- Hunke, Sigrid. *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, çev. Servet Sezgin, İstanbul: Kitap yurdu, 1975.
- Kaya, Mahmut. "Buhtişû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yayınları 1992.
- Kern, R.A. "Mescid", *İslâm Ansiklopedisi*.
- Kesik, Muharrem. "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi," *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 71 2020/1: 115.
- Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyri. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf, haz. Ma'ruf Zerrik-Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut, 1993, 459
- Heyet. *Mecelletü'l-Ahâkîmi'l-Adaliyye*, 1876.
- Bolak, O. *Hastanelerimiz*, İstanbul: Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, 1950.
- Öncel Demirdaş. "Riyazet Eğitimi İle Gerçekleşen Manevî Olgunluk", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 1, 2011.
- Shaw, S. J. *Between old New*, Harvard Üniversitesi press, Cambridge, 1971.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*, Trc. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1999.
- Sezer, Erer-Elif, Atıcı. "Selçuklular'da ve Osmanlılar'da Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", Bursa: *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2010.
- Şatîbî, İbrahim b. Musa eş-Şatîbî. *el-Muvafakât*, (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr bin Hasan Âlü Selmân), Huber, 1997.
- Şehsuvaroğlu, B. "Bîmârîstan," *Ansiklopediyi of İslam I*, London, 1960.
- Terzioğlu, Arslan. "Bîmârîstan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yayınları 1992.
- Türkan, Mustafa. "Makâsîdü's-Şerîa İle İlgili Eserlerde Zarûriyyâtın Tertibi Sorunu", Çorum: *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018.
- Udeh, Abdulkadir. *Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşeri Hukuk*, çev. Ruhi Özcan ve Ali Şafak, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.
- Uğur, Evcim. "Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı" *Türkiye Yeşilay Dergisi*, İstanbul, limited ofset, t.y. www.google.com/search?source=hp&ei=IR26WrH2Asyis, (erişim tarihi:25.08.2022).
- Yavuz, Yıldırım. "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", Ankara: *ODTÜ MFD*, 1988.
- Zeydan, Corci. *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megâmiz, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976.